

П173896

КРИТИКА

№ 3

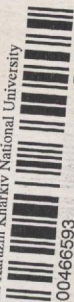
БЕРЕЗЕНЬ 1930

**ДЕРЖАВНЕ ВИДАВ
НИЦТВО УКРАЇНИ**

...КІВ, ...
... 270,
ДЛЯ РЕДАКЦІЇ "ЗАХІДНЯ УКРАЇНА"
II 228 / I-I-31
ХАРКІВ-ДВУ
В ОБМІН

ЦІНА 70 КОП.

V.N. Karazin Kharkiv National University

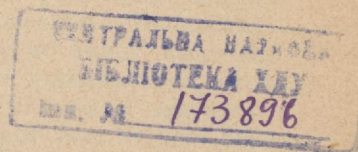

00466593

5

КРИТИКА

ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК
МАРКСИСТСЬКОЇ КРИТИКИ
ТА БІБЛІОГРАФІЇ

~~382/6~~

З А Р Е Д А К Ц І Є Ю
т. т.: В. Т. ДЕСНЯКА, В. Д. КОРЯКА,
І. Ю. КУЛИКА, Г. Ф. ОВЧАРОВА,
М. О. СКРИПНИКА, В. Й. СУХИНО-ХОМЕНКА,
Ф. П. ТАРАНА та А. А. ХВИЛІ

№ 3 (26)

БЕРЕЗЕНЬ

Р 1930

Д Е Р Ж А В Н Е
ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Бібліографічний опис цього видання розмі-
щено в „Літописі Українського Друку“,
„Картковому Репертуарі“ та інших по-
казчиках Української Книжкової Палати

Надруковано в першій друкарні
Видавництва „Пролетарий“
Харків, Пушкінська вул., 40
Тир. 3.500 — 10 др. арк.
Укрліт № 26/жб.
Зам. № 287

КЛАСОВИЙ ВОРОГ

АНДРІЙ ХВИЛЯ

Кілька місяців тому вийшов роман М. Івченка „Робітні сили“. Наша марксистська критика далеко недостатню звернула увагу на цей роман; він, як певне літературно-політичне явище, не став у центрі уваги пролетарського суспільства. А проте роман цей заслуговує на увагу не лише критики, а й усього суспільства, бо являє собою приклад того, як в літературі нашій, користаючись художнім словом, в завуальованій, а подекуди і в одвертій формі, ворог наш чинить скажений опір соціалістичному наступові. Подібні явища в українській літературі вже були. Знаємо ми виступ Михайла Могиланського, писання групи київських неокласиків—Зерова, й інших. Так само не раз звертала увагу критика на правопопутницький табір української літератури, що суттю своєї творчости ніяк не хотів миритися з дійсністю радянської країни. Всі ці літературні явища, що сигналізували прояви ворожих виступів на літературному фронті, зустрічали відповідну одсіч з боку представників пролетарської літератури, що нею керує наша партія. Та проте, роман Івченка заслуговує особливої уваги, як надзвичайно знаменний літературний факт, що в художній формі розвиває досить завуальовані погляди українського фашизму на наше сьогодні.

Події відбуваються на далекій селекційній станції. Професор сільсько-господарського інституту Савлутинська й має завдання поставити ряд дослідів і винайти найпридатніше для ґрунту України насіння. В цьому ж радгоспі, де миститься селекційна станція, перебувають дві практикантки сільсько-господарського інституту. Обидві конкурують між собою в боротьбі за увагу професора Савлутинського. Директор цієї станції дбає про те, щоб відповідно поставити роботу на станції, бореться проти робіткому, що не розуміє

завдань, які стоять перед станцією. Голова робіткому Горошко, колишній комуніст, більше схожий своїми вчинками на бандита. Робітники станції несвідомо ставляться до тих завдань, що стоять перед нею і коли б не вперта робота професора й директора станції, все пропало б. Досліди дають відповідні наслідки лише тому, що працює професор селекціонер і що поруч із ним працює найкраща представниця українського народу — Орися. Такий приблизно зміст роману.

Завдання наше — розглянути ту філософію, що її вклав у цей роман автор. Поперше, ми повинні зазначити, що через увесь роман від початку до кінця проходить одна думка. Ця думка — у відкиданні наявності пролетарської сили, як організативного чинника в нашої країні; лише десь в одному місці автор згадує про радянську владу, мабуть виключно для того, щоб критика зарахувала цей роман, у коло радянських творів. — Основна постать, що проходить через весь роман і викликає співчуття своєю роботою, це є професор селекціонер Савлутинський. Майже з перших сторінок роману цей професор так характеризує український нарід:

— Бо ледачий, бо товстошкірий, бо чорт його знає, що за народ. Величезні копальні духовного багатства, а живе старцем. Ах, ти ж, матінко моя!

Хто ж є цей професор і чому він зразу так характеризує український нарід? Виявляється, що професор цей був за кордоном. Директор питає його:

— Ви дістали відрядження туди?

— Ні, ні. Я потрапив до Австрії, як бранець. Але як почалась революція, мені важко було звідти виїхати. Отже я залишився за кордоном і цілих три роки працював у селекційно-досліднім інституті — в чехів.

Як бачимо, на запитання директорове Савлутинський відповідає досить вігівато. Авторіві краще зробити Савлутинського бранцем і таким чином вирядити його за кордон добути культури в Європі. Це справа вправності рука вторових. Але помітно для кожного, що навіть посилаючи свого героя за кордон у ролі бранця, автор всеж таки його устами протиставить питання революції питанням науки:

— Звичайно, мені дуже шкода, що я не бачив як тут зачиналась і йшла революція, але я зате вивчився добре селекційної справи, власне в нас цілком нової.

Пролетарська революція на просторах колишньої царської Росії і селекційна справа західної Європи... Зразу ж стає цікавим, якої думки тримався б Савлутинський про револю-

ційні події на Україні, коли б він тут був. Але хоч професор начебто жалкує за тим, що не був на просторах України за часів революції,—навіть у цих словах відчувається надзвичайне задоволення з того, що йому пощастило в цей час побувати за кордоном. Зрозуміла річ, у відповідь на це директор станції, що увесь час захоплюється поведінкою, розумом і роботою професора Савлутинського, відповідає:

— А, розуміється, це дуже добре, що ви потрапили на цей шлях. Та ви ж будете, принаймні, добрим селекціонером, а може і культурною людиною. А в нас і того й іншого тепер бракує.

Як бачимо, справа від селекції переходить уже на культуру в цілому; директор станції подає думку, що в нашому Радянському Союзі бракує культурних людей. Читач міг би здивуватися, чому саме від слів професора Савлутинського директор лукаво усміхнувся. Але відповідь на це ми маємо в дальшій розмові між професором та директором:

Савлутинський ніби зовсім байдуже й холодно зауважив:

— Отже ж, як бачите, Захід привчає нас до високої технічної культури.

— І нехтувати зовсім моральну культуру,—підхопив директор.

— А це ж зовсім інша справа. Захід завжди йшов дорогою сильної егоїстичної волі, що все перемагала, і це однак не заважало йому дійти великих досягнень матеріальної культури.

— А чи ж буде та культура міцна, як вона не має під собою морального ґрунту?

— А що ж, ми власне дуже мало знаємо про моральну культуру сучасного Заходу,—неохоче відповів Савлутинський.

Професор і директор прекрасно уявляють собі про що мовиться мова: не лише про селекцію, а про культуру в цілому, про розуміння культури Заходу та про її політичне настановлення. Зрозуміло, що матеріальної культури неможна одрізнати механічно від культури духовної. Вони обидві існують у певній взаємодії. Але зрозуміло для нас і те, що коли до матеріальної культури західної Європи ми маємо підходити з особливою увагою для того, щоб усе цінне звідти перенести на наш радянський ґрунт, то до духовної культури буржуазної Європи ми повинні підходити з надзвичайною обережністю. Бо духовна культура сучасного Заходу єсть могутня зброя в руках панівної класи для гноблення різними способами трудящих мас. Теперішня панівна духовна культура західної Європи—ворожа нам. Ми повинні її побороти. Коли на західній Європі станеться революція, коли вона розтрощить владу буржуазії, вона повалить і духовну культуру Заходу, що нині служить велику службу панівній класі. Як бачимо, професор Савлутинський „егоїстичну волю“ Заходу, яка характеризує панівну класу буржуазії, що йде

шляхами експансії,— ставить на високий п'єдестал і пов'язує її з тими великими досягненнями матеріальної культури, що на сьогодні є на Заході. І коли директор, наче відповідаючи на ці твердження, ставить питання про моральний ґрунт культури західної Європи, професор Савлутинський дає красномовну відповідь про те, що ми культуру Заходу мало знаємо. Мораль цього діалогу надзвичайно ясна: Захід, мовляв, має надзвичайно могутню матеріальну культуру, він цю культуру здобув лише тому, що він мав сильну егоїстичну волю. Цієї волі не має український нарід, тому він затурканий, забитий, неосвічений, некультурний. Професор Савлутинський підкреслює цим, що він виграв з того, що попав за кордон. Бо здобувши культуру Європи, він дасть приклад, якою дорогою має йти український нарід.

В цій самій розмові директор станції чомусь ні сіло ні впало випалює такі слова:

Коли ми могли працювати раніш, за земських часів, то невже ж одмовлялись від цього тепер, як життям заправляє робітний люд?..

Про який саме робітний люд говорить директор, про це згодом скажемо. А покищо, як бачимо, в розмовах між професором та директором мова мовиться про сильну егоїстичну волю західної буржуазної Європи та про її могутню матеріальну й духовну культуру.

Професор Савлутинський — вольова людина. Він хвилини не посидить на одному місці. Він завжди розуміє, що діється навколо нього, він прекрасно уявляє собі перспективу завтрашнього дня. Досить характерна його розмова з культурником, що приїхав із міста робити доповідь на станції. В розмові про роль жінки професор Савлутинський відповідаючи культурникові, досить роздратовано підкреслює:

По моему жахливе тут одне, це те, що ви якось максималістично це сприймаєте й уявляєте все точнісінько так, як це колись робила російська інтелігенція. Ці знамениті ботфорти й розперезані косоворотки, цей зовнішній стиль московського кучера й полового, отже зовнішня розперезаність і внутрішня розпуста. І разом з тим, якісь високі пориви, ідеали. Оця Достоевщина, кружковщина? Ви цього хотіли б?

Професор промовляє у відповідь на твердження культурника про потребу визволити жінку з-під тягаря кухні. Характерно, що професор не знайшов порівнянь з українського життя. Довелося йому згадати про московського кучера і полового. Ось, мовляв, знайте, що оці ваші розмови про волю жінки, про її роль в суспільних процесах та й загалом усі ваші сентенції — це є чужий, неприродний намул для українського життя, це єсть вороже нам явище. Бо з зовні воно

говорить про високі пориви та ідеали, а всередині його — розпуста, розклад. Досить ясно і одверто.

...Що таке народ? Це фізична сила. Вся його психологія історично проходила під знаком цієї енергії м'язів, під впливом суто фізіологічних процесів, голосу крові тощо. Він, як втомлений віл, увесь час дивився в землю і не бачив обрію. Він загруз у хлібі, салі, гарбузах, — ніколи не цікавився розумовим життям, щоб бачити в нім, і тільки в нім собі шлях.

— Це правда. Я цілком згодна, — мимохіть вирвалося у Орісі, але Тося, певне, зовсім не чула її.

— Ось маєте собі тепер, — звертаючись просто до Сахновича, говорив далі захоплено, розмахуючи руками, Савлутинський: — Соціально революція штовхнула його й сказала: дивися вперед. Коли він звів угору очі, — він нічого не міг бачити. Бо очі йому запливали отим фізіологічним соком, отим нахилом бачити тільки своє дрібне, і перед обрієм він був зовсім сліпий.

Отак! Революція це бунт, це голос крові, це суто фізіологічний процес. Нарід український, на думку пана Савлутинського, працював увесь час як віл. Тяг ярмо, бачив лише землю і коли настала революція він побачив великі обрії, був ними засліплений, не зрозумів їх.

Народ, коли він хоче жити культурно-історичним життям, мусить перетворити свою м'язову енергію в розумову. Місце того тьмяного інстинкта, страшного й дикого, тої розм'ячено-соковитої емоції, що часто призводила до дурних і нечесних вчинків, мусить заступити думка, а на послугу їй свідомо, організована воля. Ми ж з вами, Михайле Ісаєвичу, біологи. І ми знаємо, що це проблема біологічного порядку, і розв'язати її можна в плані соціально-культурного поступу. Ми ж знаємо добре, що функціональність організму визначається як діями інстинктів і відчущань, так і думкою та відомою волею... Значить, ясно, що може підпорядкувати цей організм, привчити його слухатись волі, а не тьмяних якихось інстинктів, я гадаю.

Жив український народ. Настала революція. Вона розбуркала його. Підняла, понесла вперед. Але піднявши голову український нарід був засліплений перспективами свого історичного розвитку, бо звук він дивитися в землю, бо звук він тягти ярмо і не бачив перспектив у деяких обріях. Не було культурної традиції, не було традицій культури західної Європи, не було перетворення могутньої фізичної сили на волю до експансії, подібну до тої, що її мають народи Європи і засліплений український народ знову залишився затурканим, дурним. Ось концепція професора Савлутинського. Ось чому він із таким призирством відповідає культурникові, що прибув із міста прочитати доповідь робітникам на станції. Ось чому, зрозуміла річ, проф. Савлутинський з таким призирством говорить про російську косоворотку, підкреслюючи цим неприродність для українського народу того, що відбувається на Україні.

Добродій професор перед цим начебто жалкує, що за часів революції пролетарської не було його на Україні. З тих слів можна було б зрозуміти, що він начебто був би корисний нам. Але це могло так лише видаватися. Насправді ж професор на запитання одного з персонажів роману: як же це ми зробимо?— відповідає:

— Ну, мені дуже важко вам писати рецепти. Але для цього тільки треба трошки обізнатись з культурною історією народів. І там ви побачите, що люди своїм свідомим прагненням і певним волевим зусиллям спромоглись на величезні культурні здобутки, незрівнянні, казкові. То що ж, невже ми тоді такого пустяка не можемо досягти? Ну що ж, нехай це буде іспит нам. І коли ми його не витримаємо, значить ми ні на що не здатні, значить нам судилось гнити, гинути. Отже, тоді нема про що думати, нема чого домагатись.

Чому українському народові судилося гнити? Чому професор Савлутинський так надзвичайно занепокоєний?

Цими словами професор Савлутинський підкреслює своє ставлення до того, що відбувається на радянській Україні. Хто це „ми“? Це український нарід. Він, на думку професора Савлутинського, повинен іти історичною дорогою, орієнтуючись виключно на культуру Європи, що розвивалася шляхом експансій, маючи на чолі своєю людей „сильної волі“. В умовах радянської влади, коли український трудящий нарід під керівництвом комуністичної партії розвивається вільними шляхами, хіба може бути перед ним перспектива загину і гниття? Хіба може прибічник радянської влади ставити так питання, як зробив це проф. Савлутинський? Ні, так може ставити питання лише ворог її, так може ставити питання людина, що в сьогоднішньому дні бачить ярмо для українського народу. Тактика проф. Савлутинського досить проста. Коли, на його думку, український нарід за часів революції не зміг бачити для себе історичних перспектив і не зміг створити могутню національну державу на зразок Заходу, бо очі йому засліпило від тих обріїв, що відкрилися перед ним, то на сьогодні проф. Савлутинський, як бачимо, ставить перед представниками української інтелігенції завдання консолідувати український нарід і кликати його на боротьбу проти сьогодні, за „європейські“ шляхи розвитку України.

Що так, а не інакше, треба розуміти слова проф. Савлутинського, видно хоч би з тосту директора дослідної станції:

— Ласкаве товариство! Щоб добрі боги почули нас і були уважні до наших благань, випиймо життєдайного цього нектару. Нехай щасливі будуть наші воли й корови, нехай родитиме в нас на ланах, і в садах, і на городах. Нехай же наш рід множитьсь й панує на землі.

Хоч мовиться тут про корів та волів, про лани та садки та городи, але справа ясна. Справа тут у тому, що герої роману Івченка йдуть шляхами войовничого націоналізму. Але одягаються в шати агрономічної термінології. Панувати на землі — ось гасло, що проймає світогляд проф. Савлутинського, і це гасло проф. Савлутинський робить спробу прищепити трудящим українського народу:

— Але коли говорити тоста, я б запропонував, товариство, випити за культурне відродження, за виявлення тої, кажучи мовою селекаціонера, виявлення тої стандартної етнічної лінії, що ще безперечно збереглась у нашого народу, — це значить відважності, благородства, ясности світогляду.

Мова тут не про відродження українського трудящого народу соціалістичними шляхами, мова про відродження взагалі і тому вона має характер буржуазного гасла і суттю своєю є буржуазна. Так можуть казати лише люди, що дивляться на сучасний розвиток України, як на етап до створення могутньої української націоналістичної держави. Так можуть казати люди, що провадять роботу за вказівками українського фашизму. Бо коли „селекціонери“ Івченка дбають лише про відважність українського народу і в сучасних умовах розвитку радянської України особливо яскраво підкреслюють потребу мати ясність світогляду, то треба це розуміти так, що в сучасних умовах українській нарід повинен консолідуватися, повинен набирати сил, не повинен втрачати тверезости й ясности свого світогляду, не зважаючи ні на які заходи радянської влади й комуністичної партії, а в слушний момент виступити проти комуністичної партії й проти радянської влади, як проти сил, що є чужі для українського народу. Бо вони не природні йому, а тому повинні загинути. Тоді, зберігши відважність за часів диктатури пролетаріату, український нарід повинен довести, що живе в йому козацька кров, що він може організувати за європейським зразком дійсно буржуазну державу.

Хто ж керуватиме цим відродженням українського народу в буржуазному розумінні? Це — належить український інтелігенції. Вона буде його організатором, на думку героїв роману Івченка, вона буде носієм ідей, що підчас панування більшовиків збереже ясність думки і донесе її до того часу, коли треба її буде кидати в мільйонні маси, перетворюючи цю думку на могутню матеріальну силу. Це можна знову таки бачити з отих самих „тостів“:

— Я п'ю, — сказав він, — за виявлення в нас мужньої й прекрасної основи, п'ю за те, щоб перші спроби нового розмноження цих нових еліт було опроряджено на нашій селекційній станції.

Знову, як бачимо, розмови на селекційній станції мають значення символістичне, а розуміти це треба так: треба боротися за прекрасну мужню основу українського народу, треба множити нові еліти, щобто виховувати нових людей і робити це, як бачимо, треба на „селекційній станції“. Робити це треба під керівництвом проф. Савлутинського, що був на еміграції, під керівництвом директора станції Сахновича, що захоплюється професором Савлутинським. Ми можемо навіть не звертати уваги на твердження Савлутинського про те, що він за кордоном опинився за часів імперіялістичної війни, попав у полон. В полон післяв його Івченко для того, щоб хитріше замаскувати свого героя і надзвичайно тонко вустами його провадити в нашої країні пропаганду ворожих комуністичній партії ідей. Для кожного з нас повинно бути зрозуміло, що проф. Савлутинський є політичний емігрант, є ворог наш, і коли б він був за часів революції на радянській Україні то, зрозуміла річ, командував би якоюсь петлюрівською бандою, або опинився б за кордоном в еміграції і брав би активну участь в готуванні інтервенції проти радянської України.

Отже, „селекційна станція“, щобто українська націоналістична інтелігенція, що орієнтується виключно на буржуазну Європу, повинна дбати про мужню і прекрасну основу українського народу й готувати сили для перевороту на радянській Україні, претендуючи в той же час на ролі ідейного ватажка в перебудуванні всього життя українського народу. Як бачимо, це досить цікаві „селекціонери“. Недаремно той таки професор Савлутинський, зачувши вночі спів голови робіткому Горошка, каже:

— Фу! Що за дикий, розпачливий голос! А разом з тим сильний і вразливий, коли ваша ласка.

Він на хвилину спинився й заслухався. І потім зосереджено сказав:

— Але ви чуєте? На верхніх нотах у нього фалш. Там де бриють ото розпачливість така — хрипить, як розбитий чавун. Чуєте?

Він подумав хвилину і потім додав, погрожуючи пальцем:

— І знайте — у нього й душа ото десь розбита і хрипить. Це видно. Який зір важкий. Який вій сам неспокійний, бунтарський, темний тип! А цікавий — бо з нього через вінця ллється стихія. Розумієте?

Для проф. Савлутинського Горошко — комуніст, і тому як бачимо, в голосі його він чує дикість і розпачливість. Характеризуючи голос Горошка як розбитий чавун, він, як бачимо, зв'язує той голос з психікою Горошка, з його свідомістю й підкреслює, що у нього й душа ото десь розбита і хрипить.

Персонажі у Івченка характеризують сучасне так: „тепер усе пішло на дику силу, і значить треба вміти якось своє

зверху поставити". Ось чому ми бачимо, що у Івченка на станції робітники не відіграють якої-будь позитивної ролі. Навпаки — вони перешкоджають нормальному розвитку господарства станції, і на чолі з робочком вносять у цей розвиток надзвичайну анархію. Якоюсь темною марою виступають робітники в творчості Івченка і ведуть боротьбу проти керівників радянського господарства так само, як вели її за часів дореволюційних. І дивувати нічого, бо Івченко вустами Савлутинського, характеризуючи Горошка, характеризує його не персонально, а, розуміється, дає характеристику поширену.

А що це так, можна бачити з тої інтимної розмови, що її ведуть поміж себе проф. Савлутинський та Горошко, випи-ваючи в лісі:

Горошко на хвилину замислився, задивившись на захід, і ніби сам до себе прислухаючись, розчулено й тихо сказав:

— Е, ні, професоре! Це знаєте, тільки так зокола здається, — оце смакування страв і так деяке ніби буйство. А як правду сказати, так усюди розщелини болять.

— Чого ж то так у вас? — прилагодливо поспитав Савлутинський.

— Та так, розумієте, — попортило, перенівечило.

— Значить ви, виходить, порчений чоловік? Порчена кров у вас, як кажуть селяни?

— От іменно — це як є в точку! Порчений чоловік, розумієте, — захоплено сказав Горошко.

— Гм! — в роздумі зауважив Савлутинський, — тоді треба вам, знаєте, пустити кров.

— Що? — витріщився на нього Горошко.

Перед проф. Савлутинським Горошко виступає покищо, як комуніст. Професор не знає, що це не — член партії, а має його за комуніста. Та все ж таки, як бачимо, він не боїться прямо у вічі казати Горошкові, що він порчена людина, що йому треба пускати кров. Цебто треба пускати кров тому соціальному організмові, що зветься партією. І що це так, можна, знов, бачити з дальшої розмови поміж проф. Савлутинським та Горошком:

Горошко раптом надувся, почервонів і стукнувши кулаком сказав:

— Ви мабуть і не повірите, що я був у партії і боровся за революцію, як звір!

— Ну, а чого ж ви вийшли звідти?

— Не вжився, розумієте. Затерли зовсім так, мов би я нічого й не робив.

— А ви хотіли, щоб то неодмінно на кожній справі було видно пучки од ваших рук?

— Таке! А то як же інакше? З якої речі я маю робити, а хтось має з цього користатись. Невже ж ви вважаєте, що це справедливо?

— Ні, я тільки бачу, що ви повелись тут, як багато інших людей.

— Як це так я повівся? — насуплено поспитав доглядач.

— Ну, дуже просто. Ви хотіли в усьому бачити себе, і тільки себе, а не те діло, ту ідею, якій служили. Через те й з партії вийшли.

— Таке! А що ж по-вашому мав я робити? Ми ж ще не жили тією вашою культурою, ми просто молоді. Заждіть! Дайте на ноги стати! — запально зауважив доглядач.

Доглядач витріщився на професора злякано, але стиха поспитав:

— Ну то що?

— Нічого! Сидіть і не рипайтесь, коли не вмієте чогось самі творити. Або тоді зробіть самого себе трохи кращим.

Доглядач збирався щось сказати й повів губами, але професор його перебив і гостро додав:

— Ви ось дивіться, товаришу! Що могло бути кращого за ті соціальні форми, які висунула наша радянська суспільність? Справжня рівність люду. Трудовий принцип упорядкування життя. Вивласнення всіх засобів праці. А на ділі вийшло?

— Ні, ви, шановний професоре, помиляєтесь. Хіба таки ми мало маємо досягнень?

— Не заперечую. Але що ці досягнення! Це ж дрібниці! Суті самої ви й не досягли.

Проф. Савлутинський каже про ідею і спочатку навчає, як бачимо, Горошка служити ідеї так, щоб власне „я“ скорилося загальній справі. Та це лише розмови, і вони не повинні вводити нас в оману. Бо розмови ці, як бачимо, веде проф. Савлутинський для того, щоб далі підкреслити: коли не вмієте працювати — не рипайтесь. А далі, даючи характеристику революції і того, що нині відбувається, проф. Савлутинський в позі Мефістофеля сміється над сучасністю. — Ага, обіцяли рівність — її немає; обіцяли трудовий принцип у житті — його немає; обіцяли перебудувати увесь світ — цього теж немає. Ось дивіться на сьогоднішній день радянської України — вона збита, знівечена, і немає того, за що боролися найкращі її сини. І коли Горошко у відповідь на всі оці розмови проф. Савлутинського з обуренням ставить запитання: „Хіба таки ми мало маємо досягнень?“ Професор коротко і ясно відповідає: „Це ж дрібниці, суті самої ви не досягли“.

Автор нарешті таки одверто поставив питання; і його герой, що він його маскує на протязі цілого роману, в оцінці нашого сьогодні поставив питання просто: „ви“ і „ми“. „Ви“ — це ті, що в комуністичній партії „ви“ — це ті, що допомагають радянській владі будувати нове життя; „ви“ — це, нарешті, ті, що, зустрівшись із ворогом, який сміється з сьогоднішнього дня радянської України, обурюються з цього сміху і доводять, що радянська Україна має величезні досягнення.

А „ми“ — це ті, що не лише скептично підходять до сьогоднішнього дня радянської України, „ми“ — це професори Савлутинські, що організовують кадри для майбутнього перевороту на радянській Україні, що отрують творчу роботу радянської України на різних її ділянках.

Професор Савлутинський продовжує:

А все таки, це страшна річ, розумієте! Як це могло трапитись, що те велике мужнє дерево культури, яке колись дало людові таку високу ідею злагоди з світом, чуття радісного світоприймання, яке так відважно творило собі нові форми суспільного життя — тепер заснуло навіки й гние.

Була могутня культура, прийшов більшовизм і цю культуру, що давала людям стільки світла й добра, зім'яв, зруйнував, і ось це велике дерево культури вмерло й гние. Самі більшовики нічого не створили, лише зруйнували могутнє культурне минуле людства і розбили ті взаємини, що на протязі багатьох років встановилися були між людьми.

Що тут мова не про деревину, а про суспільство, про революцію, видно хоч би з того, що третій співбесідник в оцій розмові каже:

А по-моєму тут не ця причина, яку ви ніби хочете виставити, має силу. Тут не втома й не розклад людини — ні. Швидше психічний чинник. По-моєму, ми, захопившись процесом підпорядкування стихійних сил собі на користь, механізували процес життя, створили собі механічну формулу відношення до дійсності. Через те й виснажилась і нам нічим жити.

Це доповнює слова проф. Савлутинського. Життя, мовляв, іде одним темпом, одною дорогою, а „ви“ накидаєте йому інше, отже й створюєте в країні ситуацію, в якій між розпорядженнями, між загальним настановленням, між розумінням суспільних процесів і самими процесами, життям, є великі розриви. Бо все підпорядковано мертвій схемі, яка не має ґрунту для свого здійснення. І тому, на вимогу проф. Савлутинського, встановити треба „співголосування“ між процесами життя і тим, що робиться зверху.

Характеризуючи так наше сьогодні, проводячи „індивідуальну обробку“ голови профкомуну Горошка, проф. Савлутинський дає всі ці розмови у відповідних оформленнях:

— Ви ось подивіться на нас. Ну, я припустім, тепер чистісінький інтелігент і працюю розумово. Але ось ви! Ви ж справжній селяк, працюєте на свіжій повітрі, маєте собі все, — а хіба ми з вами не ганчір'я кволе?

„Ну, положимо, як би всі були таким ганчір'ям, — глузливо сказав Горошко.

— А, розуміється, ганчір'я. Хіба ми можемо зрівнятися з нашими дідами чи батьками? Це ж були, розумієте, велетні. Це ж, як пригадую — дядько Василь... то він було, як хто заїде на хутір, так цілу добу з ним лизатиме горілку, а потім, як тільки на світ благословиться, вже пішов на косовицю і може цілу десятину вигнати в день, і хоч би тобі що! З косовиці повертається, як сокіл. Уміли гуляти, уміли й пити. А ми що з вами? Никчем'я?

— Значить, ви за старе життя, професоре?

— Ну, дуже просто. Ви хотіли в усьому бачити себе, і тільки себе, а не те діло, ту ідею, якій служили. Через те й з партії вийшли.

— Таке! А що ж по-вашому мав я робити? Ми ж ще не жили тією вашою культурою, ми просто молоді. Заждіть! Дайте на ноги стати! — запально зауважив доглядач.

Доглядач витріщився на професора злякано, але стиха поспитав:

— Ну то що?

— Нічого! Сидіть і не рипайтесь, коли не вмієте чогось самі творити. Або тоді зробіть самого себе трохи кращим.

Доглядач збирався щось сказати й повів губами, але професор його перебив і гостро додав:

— Ви ось дивіться, товаришу! Що могло бути кращого за ті соціальні форми, які висунула наша радянська суспільність? Справжня рівність люду. Трудовий принцип упорядкування життя. Вивласнення всіх засобів праці. А на ділі вийшло?

— Ні, ви, шановний професоре, помиляєтесь. Хіба таки ми мало маємо досягнень?

— Не заперечую. Але що ці досягнення! Це ж дрібниці! Суті самої ви й не досягли.

Проф. Савлутинський каже про ідею і спочатку навчає, як бачимо, Горошка служити ідеї так, щоб власне „я“ скорилося загальній справі. Та це лише розмови, і вони не повинні вводити нас в оману. Бо розмови ці, як бачимо, веде проф. Савлутинський для того, щоб далі підкреслити: коли не вмієте працювати — не рипайтесь. А далі, даючи характеристику революції і того, що нині відбувається, проф. Савлутинський в позі Мефістофеля сміється над сучасністю. — Ага, обіцяли рівність — її немає; обіцяли трудовий принцип у житті — його немає; обіцяли перебудувати увесь світ — цього теж немає. Ось дивіться на сьогоднішній день радянської України — вона збита, знівечена, і немає того, за що боролися найкращі її сини. І коли Горошко у відповідь на всі оці розмови проф. Савлутинського з обуренням ставить запитання: „Хіба таки ми мало маємо досягнень?“ Професор коротко і ясно відповідає: „Це ж дрібниці, суті самої ви не досягли“.

Автор нарешті таки одверто поставив питання; і його герой, що він його маскує на протязі цілого роману, в оцінці нашого сьогодні поставив питання просто: „ви“ і „ми“. „Ви“ — це ті, що в комуністичній партії „ви“ — це ті, що допомагають радянській владі будувати нове життя; „ви“ — це, нарешті, ті, що, зустрівшись із ворогом, який сміється з сьогоднішнього дня радянської України, обурюються з цього сміху і доводять, що радянська Україна має величезні досягнення.

А „ми“ — це ті, що не лише скептично підходять до сьогоднішнього дня радянської України, „ми“ — це професори Савлутинські, що організовують кадри для майбутнього перевороту на радянській Україні, що отруюють творчу роботу радянської України на різних її ділянках.

Професор Савлутинський продовжує:

А все таки, це страшна річ, розумієте! Як це могло трапитись, що те велике мужнє дерево культури, яке колись дало людові таку високу ідею злагоди з світом, чуття радісного світоприймання, яке так відважно творило собі нові форми суспільного життя — тепер загнило навіки й гние.

Була могутня культура, прийшов більшовизм і цю культуру, що давала людям стільки світла й добра, зім'яв, зруйнував, і ось це велике дерево культури вмерло й гние. Самі більшовики нічого не створили, лише зруйнували могутнє культурне минуле людства і розбили ті взаємини, що на протязі багатьох років встановилися були між людьми.

Що тут мова не про деревину, а про суспільство, про революцію, видно хоч би з того, що третій співбесідник в оцій розмові каже:

А по-моєму тут не ця причина, яку ви ніби хочете виставити, має силу. Тут не втома й не розклад людини — ні. Швидше психічний чинник. По-моєму, ми, захопившись процесом підпорядкування стихійних сил собі на користь, механізували процес життя, створили собі механічну формулу відношення до дійсності. Через те й виснажилась і нам нічим жити.

Це доповнює слова проф. Савлутинського. Життя, мовляв, іде одним темпом, одною дорогою, а „ви“ накидаєте йому інше, отже й створюєте в країні ситуацію, в якій між розпорядженнями, між загальним настановленням, між розумінням суспільних процесів і самими процесами, життям, є великі розриви. Бо все підпорядковано мертвій схемі, яка не має ґрунту для свого здійснення. І тому, на вимогу проф. Савлутинського, встановити треба „співголосування“ між процесами життя і тим, що робиться зверху.

Характеризуючи так наше сьогодні, проводячи „індивідуальну обробку“ голови профкому Горошка, проф. Савлутинський дає всі ці розмови у відповідних оформленнях:

— Ви ось подивіться на нас. Ну, я припустім, тепер чистісінький інтелігент і працюю розумово. Але ось ви! Ви ж справжній селяк, працюєте на свіжій повітрі, маєте собі все, — а хіба ми з вами не ганчір'я кволе?

„Ну, положимо, як би всі були таким ганчір'ям, — глузуливо сказав Горошко.

— А, розуміється, ганчір'я. Хіба ми можемо зрівнятися з нашими дідами чи батьками? Це ж були, розумієте, велетні. Це ж, як пригадую — дядько Василь... то він було, як хто заїде на хутір, так цілу добу з ним лизатиме горілку, а потім, як тільки на світ благословиться, вже пішов на косовицю і може цілу десятину вигнати в день. І хоч би тобі що! З косовиці повертається, як сокіл. Уміли гуляти, уміли й пити. А ми що з вами? Никчем'я?

— Значить, ви за старе життя, професоре?

— Що значить за старе? Його ж однаково не може бути. На те воно й минуле, щоб йому ніколи не повертатись. А що з нього вийде — ніхто цього не може сказати.

Ось, мовляв, дивиться! Сучасне життя знівечило людей, розслабило їх фізично. Розчавлені, здеморалізовані ходять вони і не знають, що буде сьогодні, що несе завтра. Вони навіть фізично не можуть нагадати своїх батьків. Ті були міцні, могутні, як дуби. А нащадки знесилені і не мають перспектив. Не даремно, ніби жартуючи, професор Савлутинський каже Горошкові: „А все-таки ви малосильний чоловік“. І в змаганні на фізичну силу професор Савлутинський перемагає Горошка. Це, безумовно, має символічне значення і скеровано проти Горошка, як представника нового суспільства в уяві М. Івченка. Професор Савлутинський перемагає Горошка тому, що Горошко, на думку Івченка, як представник нового суспільства, не має перед собою перспектив і засуджений на загибель.

Ми не будемо спинятися на різних порнографічних вправах М. Івченка, де він досить докладно розповідає про те, як Горошко лазив з Тосею під ковдру. Це зроблено виключно для того, щоб підкреслити аморальність, увесь цинізм Горошка, як керівника робітників на селекційній станції.

Професор Савлутинський це — збірне поняття нової української людини, що повинна виборювати нове життя, організувати сили, підшукувати кадри для консолідації армії українського націоналізму. Селекційну станцію, що на ній за директора працює Сахнович, захоплений з професора Савлутинського, повинні ми розуміти, як фронт науки, на якому потрібно докласти всіх сил, щоб створити нового типу людину українську, щоб скерувати її діяльність проти комуністичного суспільства. Ці твердження можна довести:

І ось наш шановний професор погодився прибути до нас, пере вести глибоке, точне та всебічне дослідження. Я знаю, як це було важко, бо сам потроху спостерігав, як глибоко мучився професор, шукаючи всьому причини, скільки він сердешний попochистів в парку нігги, скільки листя пооббивав на кущах, думаючи над цим. (В залі гучний щирий сміх). Ну, а чи він дійшов якихось висновків? Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і бесперечно високоцінних для нас. (В залі гучні, захоплені оплески). Хіба ж не так, товариші? Ми гадали, що гинемо. А шановний професор дослідив усю справу й показав, що просто ми ввійшли в добу природного розкладу сорту, але що на його місці виникли молоді парости, ще цінніші за своїх батьків. І що, таким чином, ми не тільки не гинемо, а навпаки, для нас розкриваються великі й блискучі перспективи розвитку. Отже, товариші, ми мусимо визнати, що роботу переведено глибоко-сумлінно, оригінально й талановито, і ми мусимо висловити товаришеві професорові нашу найщирішу подяку.

Густі, захоплені, привітні оплески вкрили останні слова директора.

Ця частина з промови директора станції Сахновича, присвячена винаходам професора Савлутинського на селекційній станції, досить знаменна. З зовнішнього боку ніби мовиться про дійсно селекційні справи. Та, проте, як бачимо, директор далеко ширше розуміє події, що відбувалися на селекційній станції і говорить такою мовою, що за її езопівщиною все ж можна зрозуміти дійсну суть. А суть ця така: український нарід гине. Йому загрожує вимирання. Перед ним немає перспектив. Сьогодні він загниває на корені, сохне. І так само, як професор Савлутинський роботою своєю на селекційній станції довів надзвичайно велику свою працездатність і вивів рослини селекційної станції на широкий шлях блискучих перспектив, так само українська інтелігенція, що повинна виконувати месіянську ролю щодо українського народу, виведе цей народ на широкий шлях. Не треба, мовляв, покладати рук. Не треба кидати надії на майбутнє. Треба працювати! Гадки про загибель даремні! Діти будуть кращі за батьків. Перспективи великі! Ось чому з такою пошаною ставиться директор Сахнович до професора Савлутинського, бо він, цей професор, є представник української інтелігенції, що на полях селекційної станції, під якими треба розуміти український нарід, виплекає нові покоління, могутніші за своїх батьків, і вони поведуть Україну новими шляхами. Ці шляхи йтимуть в тому напрямі, в якому росте й розвивається могутня, вольова культура західної Європи.

Зрозуміло чому професор Савлутинський каже:

— Ні, ні, товариство, жарту в бік — енергійно заперечив професор. Ми забуваємо, що нас хвиля історії виносить на гору, щоб ми сказали світові своє слово. Ви ж розумієте, значить стерно треба міцно тримати, щоб не випорснуло з рук. Ми ж прокладаємо нову путь в історії, розумієте! Путь робітному суспільству, і значить, справді, стерно треба тримати дуже міцно.

Історія, на думку професора Савлутинського, виносить українську націоналістичну інтелігенцію нагору. Тому треба тримати стерно міцно. Не думайте, що пролетаріят прокладає нові шляхи в історії. Не думайте, що пролетаріят, борючись проти капіталізму, виборює нове суспільство! Ні! Це робить професор Савлутинський, цебто робить це українська націоналістична інтелігенція. Ось якого суспільства сили автор зве „робітніми силами“.

Оці, а не інші робітні сили прокладатимуть шлях до нового суспільства і створять Україні умови для її зміцнення, як буржуазної держави. Інакше М. Івченка розуміти не можна. Бо вкладаючи в уста проф. Савлутинського свої програмові

твердження, Івченко так характеризує наше сьогодні:

— Ну, да! У них Ліст, а в нас глибина відчущання й своєрідного розуміння світу. Це по-моєму — це цікавіше, бо воно дає колосальні перспективи. Ото біда тільки, що живемо ми брудно й нечепурно і то однаково: і фізично і морально.

Що можна додати до цієї характеристики нашого сьогодні, яку дає професор Савлутинський, щоб остаточно виявити авторові погляди на сьогоднішній стан у радянській республіці?

Одночасно ми бачимо, як М. Івченко плямує в своєму романі робітників станції, в тому числі й Горошка. Робітники станції, що працюють там, виявляються, в творчості Івченка, якимись хижакми, розбещеними, фізично й морально знівеченими людьми. Вони п'ють, ширять навкруги розпусту і ламають все на своєму шляху. Для них не існує образ, для них не існує поваги до людини, вони якимись лютьми дикунами наступають на селекційну станцію і весь час оде культурне вогнище тримають під загрозою руйнації. Вони навіть не розуміють потреби поширювати будівництво на цій станції, потреби поглиблювати дослідницьку роботу. Ось чому Горошко, від'їжджаючи з станції, пропонує робітникам:

— Братішки! Треба було б оросити наші бої! Як ви гадаєте?

— В чом дело! Ідьот! — хтось підхопив співчутливо, і весь гурт шумливо вирушив у темряву.

Бенкетували цілу ніч. Цілу ніч пили, співали, викрикували, сперечались, доки нарешті не попадали під ожередом солом.

От і все. От і характеристика робітників, що працюють на станції. Ці „братишки“ тільки те й знають, що бешкетувати, пиячити і кидати роботу в найвідповідальніші для розвитку станції часи.

Але це бенкетування робітників на станції, оцей неспокійний характер Горошка, що має надзвичайну енергію, але завжди прикладає цю енергію негативно — знаходить відповідне трактування у професора Савлутинського:

— А ви знаєте, по моєму, на нім лежить якийсь фатум. Це велике наше бунтарство й невгамовність. І він несе його, як якийсь тягар.

— А що ж! Хай бунтує! Нам ще багато треба добунтовувати. Бунтарство — це молодість! Це захоплення ширших ділянок життя.

Мимоволі ми пригадуємо розмову професора Савлутинського з Горошком у лісі, коли Горошко сповідався професорові Савлутинському й казав про те, чому вийшов він з партії. Тоді професор зазначив, що справа, за яку боровся Горошко, не має історичних перспектив. Горошко був у партії, Горошко брав активну участь в революції і в наслідок цього все тіло Горошка болить, все воно в моральних ранах. Він

кинув партію. Він стає перед нами в освітленні автора, як якась дика, темна сила. Та, проте, професор Савлутинський, як бачимо, співчуває йому. Він навіть покладає великі надії на оце Горошкове бунтарство. Висновки ясні: представникам українського народу комуністичні експерименти неприродні, вони кидають комуністичну партію та йдуть шляхом бунту. І на цей бунт професор Савлутинський покладає великі надії.

Дехто з критиків останнього роману Івченка „Робітні сили“ бачив у цьому творі дальший поступ вперед до нас. Але це не так. Як і вся творчість Івченка, так і цей роман не лише далекий від нашої сучасности, навпаки — він робить спробу організувати читача проти нашого сьогодня. „Робітні сили“ — це не робітники, „Робітні сили“ — це не пролетаріят. „Робітні сили“ — це українська націоналістична інтелігенція, що єдина, на думку автора, зможе вивести український нарід на шляхи вільного розвитку. Ось які „Робітні сили“ протиставляються тому, що відбувається в нашій країні. В художній формі розгортається перед нами певна фашистська ідеологія і майже на кожній сторінці цього роману ворожа нам думка робить спробу мобілізувати для себе прибічників.

Взагалі вся творчість Івченка була підпорядкована ворожій нам ідеології, вона була скерована на те, щоб мобілізувати проти нас ворожі сили. І коли вже характеризувати творчість Івченка з погляду її соціального спрямування, то можна сказати словами того ж таки автора: „А тимчасом далеко десь, з глибини цієї глупої ночі дзвінко і тривожно, з гострою журбою завив собака“. Автор мав на увазі інше. Ми ж беремо це речення, як художній образ, для того, щоб підкреслити з якою тривогою і гострою журбою із сторінок художніх творів український фашизм завиває собакою проти соціалістичного будівництва радянської України. Отак вив автор роману на радянську дійсність.

* * *

Івченко, на терені української літератури, вів певну контрреволюційну роботу. Користаючись зброєю українського художнього слова, він робив спробу організовувати читача української літератури проти сьогоднішнього дня, проти соціалістичного будівництва, озброїти читача на боротьбу за інше життя, за іншу, буржуазну, націоналістичну, фашистську Україну. Не даремно протягом кількох років Івченко у своїй творчості виступає перед нами, як песиміст, як людина, що виставляє своїх героїв розчавленими життям. Вони колись були людьми, вони намагаються бути людьми, але життя кидає їх на каміння бруку, б'є їх. І розбиті, знівечені герої Івченка шлють прокляття проти сьогоднішнього дня. Ху-

дожне слово в творчості Івченка поставлено на службу українській контр-революції.

Не даремно ж у своїх зізнаннях організатори „Спілки Визволення України“ Ніковський, Єфремов та інші підкреслюють свою шкідницьку контрреволюційну роботу на культурному фронті.

Свого часу ми говорили про те, як використовував свою літературну діяльність академік Єфремов для того, щоб організовувати ворожі сили проти нас. Це саме робив і Ніковський, це саме робив Дурдуківський, багато інших членів СВУ і, нарешті, це робив письменник М. Івченко.

Характерно, як у своїх зізнаннях А. Ніковський говорить про ту „виховну“ роботу, що її провадив він серед окремих письменників. Він радив українським письменникам, що мали з ним зв'язки:

Менше захоплюватися мотивами соціальних розрухів і помсти, а більше підкреслювати традиційний і романтичний героїзм поодиноких ватажків селянських рухів. Всім письменникам, що в мене бували, я доводив, коли вони розповідали мені про літературні угруповання і їхню боротьбу, що не слід українському письменникові брати участі ні в яких письменницьких групах, бо це тяжко зв'яже творчість і приводить до діалектичного викривлення їхніх постатей в полеміці з марксистською критикою; треба кожному з них дбати про свою індивідуальну культуру і високу техніку. Треба робитися видатним фахівцем від письменства і стояти на попутницьких позиціях...

Ніковський, як бачимо, знає, що радити українським письменникам. Головну увагу він зосереджує на тому, щоб романтику минулого оспівували наші письменники, щоб більше звертали уваги на художню якість твору, щоб не вказували в літературні організації, щоб далі ставали від усіх суперечок, які точаться на літературному терені і прикривали себе ширмою попутників. Хороші „попутники“! Нічого сказати! Як бачимо, класовий ворог робив спробу використовувати ситуацію в своїх інтересах і формував собі кадри на ділянці літератури. Ніковський добре знає психологію людини. Особливо він добре знав психологію вишівської молоді, що лише починала виходити на терен літературної творчости. В своєму зізнанні він одкриває завісу діяльності своєї на літературному терені:

Моя явна тенденція високо оцінювати твори українського письменства, обходячи ідеологічні моменти, або трактуючи їх загальною, а зате ширше спиняючись на формальних прикметах і художніх засобах, мабуть дуже приваблювала до мене молодих українських письменників в надії на увагу критика до їх і на позитивну оцінку їхніх творів. Думаю, що першим імпульсом до знайомства зо мною серед літературної молоді власне була звична риса людности — здобути собі увагу і гарну оцінку з боку літературної критики; майже з пад

тосом хвалить письменників і не робить їм ідеологічних іспитів, не вдається в переконання самого письменства, та й дуже спокусливим повинні були видаватися добрі відносини з такою людиною. Отже, молоді письменники мали до мене інтерес, а я його використовував в бажаному для „СВУ“ напрямкові...

Ось якими методами користувався ворог у своїй роботі. Граючи на найслабших струнах письменників початковців, нашої літературної молоді, він, таким чином, формував для себе кадри.

Не даремно автор „Робітніх сил“ М. Івченко сам свідчить про те як писав він романи, проймаючи їх ідеями „СВУ“:

... Згадуючи тепер про свою літературну діяльність і вплив на неї „СВУ“, мушу сказати, що в такій тонкій матерії, як література, впливи часто виявляються не швидко і, так би мовити, у відгомінній формі. Однак, нема чого тайтися мені, що коли не безпосередньо під впливом „СВУ“, то принаймні і під впливом того суспільства, з якого родилась і оформилась пізніше „СВУ“, я писав багато своїх творів. ... з кінця 1923 р. я почав ближче зходитись і з С. О. Єфремовим і з Л. М. Старицькою-Черняхівською. Тоді ж таки я зачитував їм свої твори і безперечно зважав на їхні критичні зауваження та поради...

І далі Івченко каже:

... Я будував свої твори таким чином, що вони змальовували радянське життя з негативного боку, надавали йому негативних рис, не органічних для нього, а цілком випадкових, подавав факти так, що в них затушовувалися основні перспективні лінії радянського будівництва, був в однім разі ворожий, в іншим далекий від основних потоків життя; був одірваний од головної дієвої маси, сьогодишнього активного громадянина. Мало того, розуміючи всю силу і вагу друкованого слова, я користався з тої сили, на шкоду радвладі, організуючи читача проти радвлади...

Досить. Все ясно. Підсудні самі про себе кажуть, визначаючи всю контр-революційність тої роботи, що її, використовуючи літературу, провадили вони проти радянської влади. Була спроба літературну ділянку, як певну частину культурного фронту, використати для того, щоб повернути культурний розвиток України іншими шляхами, шляхами, буржуазними.

Що більше зростала й консолідувалася українська радянська література, що більше виростали кадри української пролетарської літератури,—більше скаженів ворог, з більшим завзяттям організовував проти нас опір на цій ділянці соціалістичного будівництва, щоб, використовуючи культурне знаряддя, скверовувати розвиток України буржуазними шляхами.

Проти нас, як бачимо, працювала досить законспірована добре організована, з кваліфікованими кадрами, група української буржуазної інтелігенції. Та проте, нічого не вийшло. Ворога розбито, зламано, він сидить на лаві підсудних.

Ворога переможено. Але всі ці події з особливою яскравістю підкреслюють потребу ще більше загострити боротьбу

проти усяких буржуазних елементів, що під різними покриттями пробують пролізти до нас в літературу. Вони намагаються скористати українське слово в своїх контр-революційних інтересах.

Українська пролетарська література, розвиваючись під керівництвом комуністичної партії, далі йтиме вперед, не зважаючи ні на який опір ворожих елементів на ділянці літератури. Українська пролетарська література вестиме за собою дійсно радянських попутників, а не таких „попутників“, що в тозі добродіїв Івченків, неокласиків тощо, провадили на ділянці культурній ворожу нам роботу.

Розвиток української соціалістичної культури йде буйними темпами. Ці темпи відповідають розгортанню соціалістичного будівництва на всіх ділянках нашого господарчого життя. І так само, як переборюємо ми класовий опір ворогів наших на всіх ділянках соціалістичного будівництва, так само, як ліквідуємо ми куркуля як класу, так само й на ділянці української літератури ми винищимо класово-ворожий елемент, що намагається спинити переможний хід розвитку української пролетарської літератури.

Історія за нас! Історія проти панів Єфремових, Ніковських, Івченків.

Український пролетаріят, що в своїй героїчній боротьбі проти світового капіталізму вписав блискучі сторінки героїзму і з велетенським напруженням провадить соціалістичне будівництво під керівництвом комуністичної партії,— і на ділянці літератури знищить остаточно класового ворога!

Ми живемо в такі дні, коли ворог... „тривожно, з гострою журбою“ завиває як „собака“.

Хай завиває! Нам грають переможні марші і в куряві бойовиськ ми творимо нове суспільство.

З ПРИВОДУ ОДНІЄЇ ДЕКЛЯРАЦІЇ

КОСТЬ ДОВГАНЬ

У числі 46-му київської газети „Пролетарська Правда“ з 25/II 1930 р. вміщений „Лист до редакції“ відомого літературознавця, критика й викладача М. К. Зерова. У листі цьому М. К. Зеров декларує зміну своїх ідейних — і методологічних і громадсько-політичних — позицій. М. К. Зеров відмежовується і від народницького і від формалістичного трактування літературних явищ і висловлює бажання — „вийти тепер на шлях конкретної... постановки нових висовуваних марксистським літературознавством завдань...“ М. К. Зеров засуджує свої погляди, виявлені в дискусії 1925—28 р.р., за-

суджує славнозвісне гасло своє „Європа чи Просвіта“. М. К. Зеров відмежовується від „проповіді будь-якого мистецького консерватизму й традиціональності, що в нашії літературній сучасності дістали назву неокласицизму“. М. К. Зеров хоче бачити себе —

Нічим іншим, як відданим робітником соціалістичного радянського будівництва... надто тепер, серед труднощів і здобутків реконструктивної доби...

Об'єктивний політичний сенс цієї (сказати правду — дещо запізненої) декларації ясний: соціалістичне будівництво, що його здійснює переможний пролетаріат СРСР, розгортається такими потужними темпами, зростання української соціалістичної культури є таке бурхливе, неминуча загибель недобитків буржуазії та їхніх ідеологів у Радянському Союзі є така очевидна, — що це будівництво, це зростання починає бачити навіть той, хто ще вчора не бачив і не визнавав їх, хто чинив їм опір — або пробував „перечекати“, відсидітися на „неутральних“ позиціях.

Обминаємо зовсім питання про ті суб'єктивні заміри, що спонукали М. К. Зерова до цієї заяви. У всякому разі, тільки політична дитина може думати, ніби самих цих — найщиріших навіть — замірів досить, щоб справді переродитися органічно, подивитися навколо новими очима, збагнути суть тих історичних процесів, які навколо розгортаються. Ряд висловлювань, формулювань і означень у „Листі“ М. К. Зерова свідчать: дуже далеко стоїть він від правдивого розуміння цих процесів. Зокрема, засуджуючи в своїй декларації змовників із СВУ і кваліфікуючи їхню контрреволюційну роботу, як „службу найзапеклішому клясовому ворогові“, М. К. Зеров уважає також, що це є „спроба скомпромітувати українську культурну справу перед широкими пролетарськими лавами“.

Що ж це за „українська культурна справа“? Панове Єфремови називали цим пишним ім'ям свою зрадницьку роботу; але вона давно вже перед пролетарськими лавами „скомпромітована“. Пролетарські лави дуже добре усвідомлюють, що панове Єфремови збиралися свою „українську культурну справу“ будувати на спинах, на костях пролетаріату.

Може М. К. Зеров має на увазі українську соціалістичну культурну справу? Але як же тоді можна протиставити її пролетарським лавам? Хіба вона не є справа цих самих лав? М. К. Зеров може бути спокійний: цю справу нездатні „скомпромітувати“ в очах пролетаріату жодні Єфремови.

Та облишімо отакі, в устах М. К. Зерова цілком зрозумілі, і можливо несвідомі, помилки. Звернімось до тих його

висловлювань, де він визначає свої — нинішні й колишні — науково-методологічні й громадсько-політичні позиції. Тут також зустрічаємо чимало „помилоч“; та вони на жаль справляють враження далеко не таких „несвідомих“. Простіше кажучи, М. К. Зеров затушковує, а подекуди й перекручує об'єктивні широко відомі факти, які йому, з цілком зрозумілих причин, не хотілося б називати їхніми власними іменами.

Що пише М. К. Зеров про себе, як про літературознавця?

Моя літературна позиція з перших років революції була підказана певним бажанням відштовхнутися від канонів народницького літературознавства, що давав (давало? — К. Д.), власне, апологію українського письменства, як письменства „визвольного“ витягуючи всіх представників його в один ряд подвижників народолюбства і за тим сумарним образом не додаючи ні соціальної природи окремих з'явищ, ні поступу літературної техніки (Розрядка тут і далі наша).

Дрібніші сумніви: поперше, ми не розривали б отак „соціальної природи окремих з'явищ“ від „поступу літературної техніки“, бо ж якраз у цій природі слід шукати основних пружин поступу тої „техніки“. Подруге: то вірно, що народницьке літературознавство — м'яко висловлюючись — „не додає соціальної природи окремих з'явищ“. Але ж цього не досить: чому М. К. Зеров не визначає чітко соціальної природи самого цього літературознавства?

Та це справді, питання дрібніші. А по суті: людину пізнаємо ми не з його „бажань“, а з фактичних діл її. Наскільки ж здійснив М. К. Зеров своє „бажання відштовхнутися від канонів народницького літературознавства?“ Відповідаємо: реакційне ідеалістично-народницьке трактування соціальної суті літературних явищ залишається, фактично, одною з основних методологічних ознак обидвох останніх праць М. К. Зерова — і літографованого конспекту лекцій у київському ІНО („Українське письменство XIX в. Київ, накладом видавничої комісії III курсу літ.-лінгв. циклу, ІНО 1928 р.“), і збірки статей „Від Куліша до Винниченка“ (К. 1929).

Де й коли відмежувався М. К. Зеров від Єфремовської літературознавчої школи, назвав її справжнім її ім'ям? В „конспекті“ своєму М. К. Зеров обмежується цитатою з Дорошенка (з 1911 р.) про те, що, мовляв, Єфремову властиве є недоцінювання „матеріального, спеціально — соціально-економічного чинника в житті людськості“, визнає цій думці радію (та й усього!) — але поруч пише:

Книга Єфремова „Історія українського письменства“ — К. Д.) має велику цінність, як підсумок багаторічної критичної та історико-літературної роботи. Вона дала канон укр. письменства (!),

* Конспекта, очевидно, складено з записів студентських; але, як зазначено в передмові, М. К. Зеров зредагував їх.

установила список авторів і їх творів, належних до історико-літературного розгляду, одвела кожному явищу певне місце в історично-літературному процесі. Цей канон тільки по малу переробляється тепер в залежності від нових матеріалів та нових поглядів на історично-літературні явища (Конспект, стор. 8).

Ось як оцінює М. К. Зеров Єфремовську літературознавчу концепцію. Надто обережно, надто мляво „відштовхується“ він від народницьких канонів!

М. К. Зеров в своєму „Листі“ далі пише:

Мушу додати, що при всій своїй увазі до формальної аналізи я завжди намагався стояти осторонь від формалістичного літературознавства.

Законне питання: чому „стояти осторонь“, а не „проти-стати“? Та знов таки: людину пізнаємо по ділах її. Наскільки фактично М. К. Зеров „став осторонь“ від формалістичного літературознавства? Відповідаємо: реакційне формалістичне трактування літературних явищ залишається другою основною ознакою обидвох згаданих праць М. К. Зерова. Більше навіть: коли поставити поруч чотири документи: „Нове українське письменство“ (1924), „До джерел“ (зб. статей—1926), „Конспект“ (1928) та збірку „Від Куліша до Вінниченка“ (1929),—ясно стане, в якому напрямі еволюціонував протягом цих років М. К. Зеров: він еволюціонував у напрямі зміцнення формалістичних елементів його методології. Остання стаття останньої його збірки (про „Сонячну машину“) доходить апогею з цього погляду, даючи розгорнену методологічну програму формалізму.

М. К. Зеров закінчує свого листа (очевидно в лютому цього року писаного) таким загальним зауваженням: „...ці формули та думки зложилися у мене останніми роками в процесі повільного відходу...“ і т. д. Щодо методологічних засад М. К. Зерова,—ми не знаємо, що це за роки. В усякому разі—це не роки 1924—1929.

Що ж пише М. К. Зеров про свої громадсько-політичні позиції?

Ніколи до націоналістичних кол української інтелігенції я не належав. Від перших літ своєї громадянської свідомості я вважав і сьогодні вважаю, що національне питання може бути розв'язане тільки в державі, своєю організацією зорієнтованій на інтернаціональну солідарність трудящих клас.

Ми ніколи й нікому не докоряємо без потреби його минулими помилками й гріхами. Скільки є нині таких, що помилялися й грішили—але, пройшовши трудний шлях революційної практики, „в подіях революції,—як пише сам М. К. Зеров,—очистили свою свідомість від рештків старого... і вирівняли свою класову орієнтацію“. Але вони не

замазують свого минулого і не намагаються довести, що з пелюшок були революційними марксистами. А М. К. Зеров — намагається. Тому й треба його запитати: був чи не був він ближчим співробітником, а з березня 1919 до березня 1920 р. — й редактором буржуазно-націоналістичного „Книгаря“? Чи справді всі писання М. К. Зерова, в цьому органі вміщені, є вільні від елементів націоналізму? Чи може цей „книгарський“ період належить до „передісторії“, — і „перші літа громадянської свідомості“ М. К. Зерова припадають на пізніші часи?

Та це справи давні. Візьмемо свіжіші приклади. Року 1925, коментуючи слова М. Семенка —

Немає нічого більш прекрасного
Як сьогоднішній день.
Я не дожену його тут,
Кожного дня я зостаюсь ззаду, —

М. К. Зеров писав:

Це було влучно й сильно в 1918 — 1919 р.р., коли і в сусід була павза в культурній творчості. Оскільки ж вірніше це тепер, коли у росіян, напр., — про поляків не згадую за браком хороших інформацій — так широко розвернулася книжна продукція, театри, кіно, музика і т. д. І так прикро, коли подумаєш, що нам трудно з ними зрівнятись. („Життя й Революція“, 1925, № 12, стор. 72; року 1926 М. К. Зеров повторює ці слова — без ніяких змін — у збірці „До джерел“)

Ось як інтерпретував М. К. Зеров поетове побоювання відстати від „сьогоднішнього дня“. Виходить ніби головний стимул, що спонукав М. К. Зерова дбати за розвиток української культури (якої?) це було побоювання відстати від „сусідів“ — і то байдуже котрих — чи східних чи західних. Українській радянській культурі не пропонує він по-дружньому змагатися з культурою буржуазної Польщі (що ж уже казати про боротьбу проти цієї культури?) лише „за браком хороших інформацій“ про неї. Чи не спробує М. К. Зеров довести що й ця „інтерпретація“ виростає в нього з орієнтації на „інтернаціональну солідарність трудящих клас“?

Про свою позицію в дискусії 1925—28 р.р. М. К. Зеров пише:

В літературній дискусії я обстоював позицію якнайбільшої фактової виучки письменника, говорив про потребу підвищення соціальної та художньої вартості пролетарського письменства.

Позиція — справді всіякої пошани гідна. Але ми й дещо інше чули про позицію М. К. Зерова в дискусії 1925 — 1928 р.р. В чому ж справа? Як виявляється, — в моментах суто-стилістичних:

В розпалі полеміки мої погляди — надто в нещасливо сформульованій антитезі — „Європа-Просвіта“ прозвучали, як гасло ідеологічного та технічного підпорядкування української літератури... буржуазному та націоналістичному мистецтву сучасної Європи. Ті помилкові та невдатні формули, підхоплені й перекручені в статтях „Літер.-Наук. Вісника“, ...усвідомлені були, (ким? — К. Д.) як випад проти українського пролетарського мистецтва, і як такі слушно оцінені в „Тезах про українізацію“ та в постановах Політбюра ЦК КП(б)У...

Логічна лінія в цій цитаті — досить таки зигзагувата. Коли слушно оцінено в постанові Політбюра ЦК КП(б)У погляди М. К. Зерова, як погляди необуржуазного ідеолога, то при чому ж тоді „нещасливі формулювання“ й „перекручення в Л.-Н. В.“? Чим винні панки з „Л.-Н.-В.“, коли, непомилним класовим чуттям керовані, — вони солідаризувалися з тим, що об'єктивно йшло їм на користь?

Але може справді М. К. Зеров хоч суб'єктивно був далекий від того, що об'єктивно функціонувало, як „гасло ідеологічного й технічного підпорядкування“ і т. д.? Та М. К. Зеров далі сам збиває це припущення:

Уважаю нині мою позицію в літературній дискусії... помилковою, засуджую її...

Яку ж позицію засуджує М. К. Зеров? Чи не обстоювання „якнайбільшої фахової виучки письменника“, й „підвищення соціальної та художньої вартості пролетарського письменства“? Значить була й інша позиція, крім цього „обстоювання“? Спритно баянсує М. К. Зеров, — замість по-діловому говорити про всім відомі факти...

... Одночасно заявляю, що вступаючи в полеміку, я не хотів сходити з тої соціально-культурної платформи, на якій стоїть уся революційна радянська творчість пореволюційної доби...

Тепер ми вже не знаємо, чого „хотів“, а чого „не хотів“ М. К. Зеров. Знов і знов: людину пізнаємо не з хотінь, а з об'єктивної практики її. „Хотів“ чи „не хотів“ цього М. К. Зеров, а був він необуржуазним ідеологом, стояв на позиціях, ворожих пролетарській культурі, був носієм рештків народництва й носієм формалістичної методології — прищеплюючи ці ворожі нам погляди сотням студентської молоді...

Та про цю сторону діяльності М. К. Зерова — мова окрема. Справді: він не тільки методолог, не тільки політик-ідеолог, а й педагог; він бере участь у відповідальній справі виховання молодого покоління майбутніх соціалістичних педагогів. Що ж каже сам М. К. Зеров про цю третю — не останньої ваги — сторону своєї роботи? На жаль, ні слова. А шкода. Про це є що сказати. На чому виховує М. К. Зеров це покоління, — це гадаємо, є тема, варта окремого розгляду. Мо-

жемо тільки зазначити — на підставі згаданого вище „Конспекту“ — що р. 1927-28 годував він своїх слухачів не дуже то смаковитою мішаниною з ідеалістично-народницьких оцінок, формалістики, біографічної водиці, текстологічних і „впливологічних“ зіставлень, — усе це щедро присмачивши соусом із цитат, цитат, і ще раз цитат (які, разом, правлять йому за строкату машкару, щоб закрити нею своє еkleктичне обличчя).

* * *

Тенденційне замазування фактів, гумова аргументація, стилістична акробатика, — ось що характеризує заяву М. К. Зерова. Вона формально засуджує, а насправді замасковує його реакційні позиції. Чи ж так, справді, рвуть із минулим, чи ж личить така обережненька „полусамокритика“ людині, яка нібито намірилася обтрусити прах буржуазної спадщини зі своїх стіп, щоб чистою увійти в новий світ і з чистими руками взятися до нової справи, до служби пролетаріатові.

Та сама заява — хоч би яка вона була — ще нічого не доводить, нікого не переконує. Самим словам, — особливо словам учорашнього буржуазного ідеолога, — пролетарська суспільність не вірить. Жодні декларації, — хоч які велемовні, — не можуть приспати її клясової бачности. Вона вірить фактам, а не деклараціям. Вона оцінює людей з фактичних учинків їхніх, а не з голосних заяв. Хай буде відомо М. К. Зерову, що право й здатність служити справі пролетаріату можна тільки вибороти впертою працею, переборовши, витравивши, вирвавши з коріннями спадщину буржуазної психо-ідеології і рішучо й одверто перед пролетарською суспільністю засудивши свою минулу ворожу пролетарській культурі позицію; одверто й остаточно відмежувавшись від усіх тих, хто й досі намагається „відсидітися“, „перечекати“, а нишком у міру сил своїх шкодить справі соціалістичного будівництва; не словами, а ділом довівши прагнення своє взяти активну участь у цьому будівництві.

Пролетарська суспільність вимагає конкретних — на ділі — доказів такого прагнення, конкретних кроків на новому шляху. Без них декларації залишаються деклараціями, слова — словами, обіцянки — обіцянками.

Ця вимога стоїть перед кожним, хто не на словах, а на ділі хоче бути „нічим іншим, як активним учасником соціалістичного будівництва“. Такий шлях є відкритий кожному, хто захоче — і здолає — піти ним, не спиняючись на середині. Це шлях нелегкий, але єдино-правдивий. На цьому шляху можливі — і неминучі — окремі помилки, зриви; але пролетарська суспільність, суворо й нещадно б'ючи по ворожих

силах і тенденціях, неухильно викриваючи й належно оцінюючи всілякі вияви підступництва й лицемірства,—пролетарська суспільність ніколи не відштовхує за окремі помилки тих, хто щиро намагається служити революції.

* * *

У нестримному гоні, дужою рукою пролетаріату керована, прямує радянська Україна до соціалістичного майбутнього. Що дужчий цей гін, то очайдушніший і—на даній стадії розвитку сильніший—опір клясово-ворожих сил, і болючіше відчувається важка спадщина інерції й неруху; дужчає зустрічний вітер—і звиває з соціалістичного корабля все нестійке, гниле й половинчате.

Нині перед усіма, хто й досі „вагається“, „сумнівається“ й „вичікує“, гостріше ніж будь-коли стоїть питання: вперед—до нового життя, чи назад—у табір буржуазної реакції? Середини немає. Формула: хто не з нами той проти нас—звучить сьогодні з стократ більшою категоричністю, бо помножена вона на сьогоднішні темпи, глибинного перебудовання основ суспільного життя. Сьогодні, хто справді не хоче йти проти нас, той мусить рішучо й безоглядно бути з нами.

УКРАЇНЬСЬКА ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА РУСЬКОЮ МОВОЮ *

М. РАВІЧ-ЧЕРКАСЬКИЙ

Культурна революція поставила, як одну з чергових проблем, проблему взаємного культурного зближення всіх народів СРСР, що жили сторіччями в атмосфері чужості і взаємної ворожнечі, яку культивували й розпалювали панівні класи. Можна сказати з певністю, що руська нація, в особі навіть найпередовішої її верхівки, знала про такі народи, як українці, білоруси, грузини та інші не більше, як знала вона про мексиканців та бразильців. Панівні класи царської Росії були глибоко зацікавлені у цій взаємній ворожнечі та в культурній відсталості всіх національностей, що заселяли величезні простори Росії. Якщо руській буржуазній інтелігенції чужі були проблеми, зв'язані з культурним зростанням націй європейської частини колишньої російської імперії, то про такі національності, як узбеки, буряти та інші, й казати нема чого. Ставлення до них нічим не відрізнялось від ставлення до дикунів Африки чи Австралії.

* Статтю містимо порядком інформаційним — Редакція.

Жовтнева революція здійснила гасла розкріпачення націй. Виходячи з умов життя кожного народу, провадиться величезна робота в справі підвищення культурного рівня цих націй. Зрозуміло, що перші роки громадянської війни, а потім зв'язана з громадянською війною економічна руїна, не давали радянській владі змоги скупити досить уваги на цій ділянці соціалістичного культурного будівництва. Лише останні два роки стали поворотними в інтенсивній роботі над здійсненням лозунгів культурної революції. Більше й більше міцніє справа взаємного ознайомлення, співпрацівництва народів СРСР та взаємної допомоги національностей в справі соціалістичного будівництва в цілому Союзі Радянських Республік.

* * *

П'ятирічний план соціалістичного будівництва радянських республік є, сказати б, економічна база ідеологічного зближення трудящих всіх народів СРСР та солідаризації їхніх сил для ліквідації наслідків минулого. Поруч із п'ятирічним планом економічного будівництва здійснюється п'ятирічний план всесоюзного культурного будівництва. Відсталі народи Союзу Радянських Республік взялися до найнапруженішого соціалістичного змагання на зростання своїх культурних досягнень і надбань.

Держвидав РСФРР взяв на себе надзвичайно велику, надзвичайно трудну, але разом із тим надзвичайно вдячну та потрібну працю над ознайомленням руського читача, руських робітничих мас із тим, як жили і як живуть тепер усі народи радянських республік від найкультурніших (Україна, Грузія та інш.) і до найвідсталіших (як комі, марі та інш.). Для здійснення такої величезної роботи потрібно було насамперед створити на місцях ті групи, що мають підготовлювати відповідні твори, відповідну літературу до видання руською мовою. Але вже на перших кроках довелося зустрітись з тими перешкодами, яких слід було сподіватись. Перешкоди ці в тому, що письменницькі кадри в національних республіках не завжди могли дати переклади належної якості, часом просто не знаючи добре руської мови. І разом з тим, не було відповідних кадрів руських письменників чи просто перекладачів, що могли б ознайомити широкі маси читачів РСФРР з літературами народів СРСР бо руські письменники і культурні сили взагалі, як правило, і досі надто мало обізнані з мовами інших народів СРСР.

Звичайно, меншою мірою це можна сказати, про найпердовіші республіки, як Україна, Білорусь, народи яких через насильницьку асиміляторську політику руського самодержав-

ства досить знали руську мову, особливо в особі своєї верхівки — до революції великою мірою зрусіфікованої інтелігенції. І робота в справі ознайомлення руських читачів із надбаннями української, білоруської, грузинської, вірменської та єврейської літератури перебуває отже у відносно сприятливіших умовах. Важче було почати взаємний обмін з такими літературами, як казансько-татарська, кримсько-татарська, тюрська та інші. І вже цілком утруднена і важко здійсненна є справа передавання руським читачам особливостей і відтінків таджицької, узбецької літератури, літератури північно-кавказьких гірських та інших народів.

Вже 1928 року видано було деякі книжки українських класиків. Слід сказати, що створення серії видань творчості народів СРСР дехто зпершу зустрів вороже, навіть в найкультурніших колах; почасти й окремі комуністи поставилися до цієї справи надто стримано, з тенденціями до недоброзичливості. За поворотний пункт у праці над створенням серії присвяченої творчості народів союзних республік можна вважати подоріж українських письменників до Москви й Ленінграду в лютому 1929 року. Ця подоріж, урочисто відзначена в усій революційній руській літературі, справді була не лише літературною, а й великою політичною подією і стимулювала Держвидав, до дальшого поглиблення й поширення роботи в справі видавання національних літератур руською мовою. Було створено відповідні комісії, що склали плани видання на 1929 рік. І тут Україна стала не лише на перше, а й на переважне місце в ряді інших літератур, що ввійшли до плану видання. Для перекладів літератур п'яти найкультурніших народів СРСР — української, білоруської, грузинської, вірменської та єврейської — було складено план на триста друкованих аркушів і з них для української літератури виділено 135 аркушів — приблизно 45% загального плану, причому в українському плані класична література поступилася місцем молодій, пролетарській, радянській літературі. Якщо у виданнях 1928 року ми зустрічаємо лише класиків, то 1929 року їх видано багато менше. З класиків 1929 року, крім згаданого вже видання творів І. Франка, видано В. Стефаника, І. Нечуй-Левицького та Марка Вовчка. Серед представників пролетарської літератури маємо М. Хвильового, А. Головка, Ів. Ле, О. Кундзича, В. Сосюру та інш., з інших угруповань — А. Любченка, М. Бажана, О. Слісаренка, Ю. Яновського, Ю. Смолича. Правих попутників репрезентують Г. Косинка, В. Підмогильний та Б. Антоненко-Давидович.

Переклади української літератури, хоч і є ніби досить людей, що знають українську мову, переходили через цілий ряд

етапів ступневого добирання і створення постійного кваліфікованого кадру перекладачів; якщо перші переклади іноді бували кепські, то далі українська книжка стала виходити на ринок в досить пристойних перекладах, що задовольняли вимогливого автора оригіналу і руського читача. Зокрема видрукований недавно переклад „Міста“ В. Підмогильного, виконаний молодим перекладачем Єлісаветським, стоїть на досить високому рівні; його добре зустріла руська преса. Те саме можна сказати й про переклад Ів. Ле („Юхим Кудря“) Тутківської. Не гірша справа і з перекладом Ів. Нечуй-Левицького („Бурлачка“) — Опанасенка. Чимало перекладів, що їх виготовляла київська перекладачка З. Тулуб (Яновського, Качури та інш.) можна вважати безумовно за прийнятні; вони не знижують художньої вартості перекладених творів. На жаль, цього неможна сказати про багатьох інших перекладачів, прикладом, досить „відомий“, на Україні Туган-Барановський, що зробив надзвичайно невдалу спробу перекласти руською мовою „Двері в день“ Г. Шкурупія; так само невдала є спроба досить відомого руському читачеві поета М. Рудермана перекласти роман Бузька „Чайку“. Отже в процесі роботи з українською книжкою поволі odchодили ті з численних перекладачів, що виявили низьку кваліфікацію чи несумлінність у своїй роботі.

Перекладачівська праця провадилася не тільки в Москві. Крім перекладниці З. Тулуб, що працювала разом з автором у Києві, в Харькові працював над творами Панча руський письменник Юрезанський; він закінчив високого художнього рівня переклад збірки творів Панча на 15 друкованих аркушів. І хоч коло українських перекладачів надзвичайно обмежене (тепер є не більше 5 кваліфікованих перекладачів), все ж можна сказати, що стабілізований склад без сумніву удосконалюється, зростає і тепер готує нові праці до здійснення наміченого плану.

Як ми вже відзначали, перший плян видання української літератури, опрацьований спільно з комісією, створеною підчас перебування українських письменників у Москві, складений був на 135 друкованих аркушів. Самий плян, що його ствердив Агітроп ЦК КП(б)У, присланий був з України лише в квітні — 1929 року. Проте в липні 1929 року, коли прибула з України до Москви комісія в складі товаришів Фалькевича, Пилипенка, Латинського, вона пересвідчилася, що річний плян ГИЗ виконав за 4 місяці (квітень — липень); тоді ухвалено було поширити плян до 185 аркушів.

На 1 січня 1930 року маємо щодо виконання плянів таку картину: у портфелі умов є невиконаних дві книги: А. Лейтеса „Силуети українських письменників“ та збірник матеріалів —

„10 років української літератури“; крім того закінчений скоро буде переклад „Смерти“ Антоненка-Давидовича.

В процесі роботи є:

А. Любченко	„Вертеп“	9 друк. арк.
М. Бажан	„Збірник віршів“	3 „ „
Г. Шкурूपій	„Двері в день“	9 „ „
Ю. Смолич	„Фалшива мельпомена“	8 „ „
А. Первомайський	„Плями на сонці“	19 „ „
А. Головка	„Бур'ян“	12 „ „
Г. Косинка	„Хліба“	7 „ „
Ю. Яновський	„Кров землі“	9 „ „
Я. Качура	„Чад“	10 „ „
Гжицький	„Чорне озеро“	15 „ „
О. Слісаренко	„Чорний ангел“	10 „ „
М. Хвильовий	„Життя“	15 „ „
В. Сосюра	„Вибрані поезії“	5 „ „
П. Панч	„Без козиря“	12 „ „
Д. Бузько	„Чайка“	11 „ „

Разом 15 книг . . . 145 друк. арк.

Вже видруковані:

Ів. Ле	„Юхим Кудря“	8 друк. арк.
В. Підмогильний	„Місто“	13 „ „
Марко Вовчок	„Кармелюк“	9 „ „
Ів. Нечуй-Левицький	„Бурлачка“	9 „ „
В. Стефаник	„Оповідання“	8 „ „
І. Франко	„Бориславські оповідання“	12 „ „
О. Кундзич	„Гипс“	5 „ „

Разом 7 книг . . . 63 друк. арк.

Як бачимо з списку, частина, що є у процесі роботи набагато відстає од тієї частини, що перебуває в стадії редакційного опрацювання. Пояснити це можна головне тим, що угоди з перекладачами, і з самими письменниками складаються не зразу на всі твори, включені в план, а по-черзі, по-місячно. І зрозуміло, що умови, складені, приміром, починаючи з вересня, не можна було виконати на перше січня 1930 року, бо праця з кожним письменником проходить декілька етапів, що затримують вихід книжки на 4—6 місяців. Етапи ці такі: перший етап — угода з письменником, другий — підшукування й умова з перекладачем, третій етап — процес перекладу, що забирає часу приблизно не менше тижня на друкований аркуш; четвертий етап — редакція перекладу або його авторизація. Це теж забирає пересічно не менше як 2—3 тижні. Отже бачимо, що роман чи повість, аркушів на 10, перебуває в перекладі і в редакції 10—12 тижнів і це спричинюється до відставання закінчення виробничого процесу — виходу книжки — від часу складення угоди.

Одна з постанов комісії в липні 1929 року зобов'язує нас видати одну чи дві книжки з питань історії літера-

тури та критики. Цієї постанови, як бачимо із списку, не виконано; як виявилось, виконати її куди трудніше, ніж виконати плян художньої літератури. Деякою мірою це пояснюється загостренням боротьби між різними літературними групами, на Україні. Дехто з критиків, не бажаючи, певне, пограти під перехресний вогонь інших угруповань, вважає за краще не втручати в цю справу. Між іншим, тов. Коряк, не вважаючи на неодноразові переговори з ним, на численні пропозиції, відмовився написати для руських читачів стислу історію української літератури. Дехто з інших представників української критики так само з різних причин не виконали своїх писаних і усних угод. Так, А. Лейтес не виконав договору на книгу „Силуети українських письменників“; А. Річицький не виконав своєї обіцянки дати, дещо переробивши, руською мовою монографію „Тарас Шевченко в світлі епохи“. Переговори про окремі книжки у питаннях критики та історії української літератури були і з іншими особами, зокрема з тов. Скрипником — про видання збірника його статей в літературних питаннях. Але й тут справи не доведено до кінця.

Так само, загалом, стоїть і питання про вступні статті до творів українських письменників. Спершу ці твори, переважно класиків, ГИЗ видавав без вступних статей. Руський читач не міг орієнтуватися в питанні про те, що являє собою той чи той письменник, яку епоху відображає він та до якої літературної групи належить. Виявилася конечна потреба прийти на допомогу читачеві, давши йому разом з деякими біографічними даними і відомості літературно критичного характеру. Та навіть і це становить великі труднощі, бо обіцянки багатьох авторів залишились невиконані і твори деяких письменників, наприклад, Ів. Ле, вийшли без вступної статті.

За останні місяці прогалину цю саяк-так заповнено, але все ж відчувається брак організаційної допомоги в цьому від України. І досі нема вступних статей А. Лейтеса до творів В. Підмогильного, Г. Косинки, А. Любченка та М. Хвильового, вступних статей О. Білецького до О. Слісаренка й П. Панча, Костюка до О. Кундзича та інш. Не виконав своєї обіцянки дати вступні статті до творів В. Сосюри й Ю. Смолича М. Доленго. Питання це слід налагодити в центрі, у Харкові, бо інакше й надалі подавання вступних статей матиме партизанський характер. Треба буде обов'язково намітити ту групу критиків-марксистів, що будуть орієнтувати руського читача в питаннях української літератури й мистецтва.

Дуже цікаве питання про те, як руський книжковий ринок та бюрократичний апарат деяких установ реагував на утворення серії літератури народів СРСР. Тиражі видань, не вважаючи на те, що це загрожувало великим підвищенням собівартості.

книги, штучно понижувано. Можна було відчувати, що апарат лише змушений примиритися з потребою створити такі серії, але не викликала вона в нього ніяких симпатій. З цього — недбале ставлення не лише до тиражу, а й до зовнішнього вигляду книжки тощо. Проте читачівський попит хутко розвіяв традиційні забобони апарату і поволі ГИЗ став переходити на підвищені тиражі. За один рік тиражі зросли з двох до п'яти тисяч, а щодо деяких книг, то вже й тепер нерухливий, консервативний торговельний апарат вимагає другого їх видання, бо інвентарні відомості склепів показують, що деякі видання цілком зійшли з ринку.

У зв'язку із збільшенням вимог на книги з серії „Творчість народів“, переважно українські, ставлення бюрократичного апарату помітно змінилося на краще. Оформлення книги стали давати краще, не кажучи вже й про те, що тепер до кожної книги, що видається, додають не лише вступну статтю, а й портрет автора, незрідка автобіографію з досить добре виконаною художньою обкладинкою. Такі, наприклад, видання творів Підмогильного, Кундзича, Марка Вовчка та інш. Нема сумніву, що 1930 рік дасть дальше зростання вимог на літературу народів СРСР і дальше поліпшення праці над цією серією.

Не можна не відзначити анархії в справі видавання української літератури в московських видавництвах, яка й досі існує. Скоро після подорожі українських письменників, майже всі видавництва взяли на „виконувати обов'язок“ і заходилися складати умови з першим-ліпшим перекладачем на перші, які траплялися, пропозиції. Так, наприклад, видавництво „Федерация писателей“ з усієї української літератури знайшло змогу скласти угоду тільки на переклад творів Черемшини; видавництво „ЗИФ“ склало навіть „плян“ на 5 книг, список яких крім усмішки, нічого викликати не може. Лише стійка лінія „ГИЗ'а РСФРР привела до того, що цю велику й відповідальну справу поставлено на плянову основу, хоч правда її досі систематично порушують окремі видавництва, які особливо прагнуть „виконати обов'язок“ перед народами СРСР. Партизанщина хоч і в менший мірі ще є, не зважаючи на те, що є постанови Раднаркома про типизацію видавництв та про монополію ГИЗ'а у видаванні руською мовою літератури братніх народів. З цим ще доведеться довго боротися і радянська Україна з її літературними центрами найбільше в цьому заінтересована.

Потрібна найсуворіша централізація цієї роботи, згідно з постановою Раднаркома про типизацію. Здійснення постанови дасть змогу виконати весь плян видання української літератури та літератури інших народів СРСР в трьох лініях:

ГИЗ скупчує в себе видання класичної й сучасної, сказати б „великої“, літератури, „Молодая Гвардия“ здійснює план щодо молодняцької літератури, а „Московский Рабочий“ видає окремі твори найвідатніших представників української літератури в масових виданнях „Роман-газети“.

На 1930 рік плани видання української літератури надзвичайно зросли: замість 185 друкованих аркушів 1929 року план 1930 року включає 350 друкованих аркушів, що й будуть розподілені між цими трьома видавництвами. Дальше зміцнення зв'язку з Україною, створення на Україні постійної групи чи комісії, щоб спільно з нею можна було розв'язувати усі питання, зв'язані з виданням цієї серії, без сумніву дасть великі результати і поліпшить роботу.

Вже й тепер, після одного тільки року роботи, ми помічаємо значні зміни у ставленні руської читачівської маси до української літератури. Недавно ще не лише руський читачі, а й руський письменник не міг би назвати більше двох імен — Тараса Шевченка й Тичини — з числа всіх українських письменників, яких він знає. Тепер притягнуто до роботи над перекладами українських поетів досить велику фалангу видатних старих і молодших руських поетів. До перекладу творів М. Бажана й В. Сосюри, наприклад, взялися Сергій Городецький, Багрицький, Стеклов, Голодний, Орешін, Наседкін та багато інших. В цій роботі руські письменники дізнаються про українських письменників не лише з переказів, а й беручи активну участь в художньому перекладанні творів українських письменників руською мовою. Це сприятиме, знов таки, поширенню кола читачів, увагу яких завойовуватимуть твори українських авторів.

Проблема взаємного культурного зближення трудящих різних народів ступнево але певно здійснюється. В ній однаково заінтересовані всі народи і республіки, що входять у склад нашого соціалістичного Союзу Республік.

ВІД РЕДАКЦІЇ

В основу статті т. Равіча-Черкаського лягла його доповідь а спеціальній нараді представників фракції літорганізацій при Культпропі ЦК КП(б)У. Тут наводимо основні пункти резолюції, на цій нараді ухвалені:

Вислухавши інформаційну доповідь представника ГИЗ'а РСФРР тов. Равіча-Черкаського про переклад української літератури на руську мову, нарада при Культпропі ЦК КП(б)У констатує:

1) з 300 аркушів, намічених до перекладу, лише один ГИЗ виконав доручену йому частину плану обсягом на 115 арк.

(квітень 1929 року), підвищеного потім до 185 арк. (липень 1929 р.). Інші видавництва свого пляну не виконали; це є деякою мірою провина й ГИЗ'а РСФРР, якому було доручено контролювати всю справу.

2) Щодо частини ГИЗ'а, то вона обмежувалася перекладами лише художньої літератури (класики й сучасна література). Не було видань ані критичної, ані соціально-політичної, ані науково-популярної.

3) З художньої літератури виконано за рік: видано 63 арк., в роботі—143 арк., і в портфелі—30. Всього складено договорів на 236 арк., Отже, фактичне виконання виробничого пляну виносить лише близько 30⁰/₀. В стадії редакційного опрацювання 125⁰/₀.

4) а) В процесі виконання пляну припущено деяке перебільшення питомої ваги видання попутників, які за рекомендаційним пляном АППВ ЦК КП(б)У мали йти другою чергою.

б) Це не відповідає завданням висвітлення української літератури перед руським читачем; слід видавати в першу чергу твори пролетарської літератури, що стоять на достатній височині з ідеологічного та художнього боку, а також ту літературу, що знайшла відповідне визнання серед української марксистської критики та українського пролетарського читача.

в) Вважати за потрібне, щоб ГИЗ РСФРР, виконуючи пляна, керувався списком тих творів, що їх рекомендуватиме комісія, яку буде для цього утворено, а не покладався на авторову рекомендацію.

В разі потреби видати якусь назву поза списком, ГИЗ РСФРР кожного разу має погоджувати це з комісією.

г) Вважати за потрібне приділити особливу увагу відповідній рекомендації і висвітленню української літератури перед руським читачем, обов'язково додаючи передмови. Видання окремих творів без передмов, як донині траплялося, комісія визнає за ненормальне явище; на далі цього слід уникати.

Особливу увагу треба віддати якості передмов, уважно добираючи авторів. В проведеній дотепер роботі припущено грубі помилки (напр., доручення передмови Зерову, надто вузьке коло українських критиків, притягнених до писання передмов і відсутність серед них критиків-марксистів).

Надалі слід, як правило, передмови доручати кваліфікованим критикам-марксистам. Добір їх також провадити через комісію, на неї ж покласти обов'язок притягнути критиків до цієї роботи.

5. Констатуючи, що деякі переклади українських письменників доручалися абсолютно некваліфікованим перекладачам і цим самим компромітовано українську літературу,— вважати за потрібне доручати переклади виключно висококваліфіко-

ваним перекладачам, по змозі погоджуючи кандидатуру перекладача з письменником.

Видавництва мусять мати постійний кадр перекладачів, список яких також погодити з комісією, дібравши, в першу чергу, кадри на Україні.

6. В оплаті гонорару українським авторам — дотримувати звичайної ставки руських авторів, причому український автор одержує повний гонорар з одрахуванням оплати перекладача і коли треба — й редактора. Щоб забезпечити відповідний кадр кваліфікованих перекладачів — просити ГИЗ РСФРР оплачувати переклади з українських авторів не нижче за переклади з закордонної літератури. Просити ГИЗ провести це через відповідні професійні органи.

7. Вважати за потрібне в пляні перекладів на 1930 р. забезпечити видання літератури в галузі літературознавства, критики й історії укр. літератури, видання окремих монографій та критичних нарисів, що забезпечували б ознайомлення руського читача з напрямками розвитку, основними фактами та процесами української радянської літератури, критики та літературознавства.

8. Нарада визнає, що назва сектору „Література народів СССР“ не відповідає і вважає за відповіднішу, приміром, таку назву: „Література радянських республік“.

9. Загальний догляд і керівництво справою видання укр. перекладів слід сконцентрувати в ГИЗ'і. За основних видавців українських перекладів вважати ГИЗ, „Молоду Гвардію“ (юнацька література), та „Московский Рабочий“ (масові видання).

10. Констатувати, що руська періодика майже зовсім не вміщає зразків української літератури, а також майже не висвітлює літературного життя на Україні.

Вважати за потрібне вжити рішучих заходів, щоб наладити цю справу, підкреслюючи особливе її значення. Поставити це питання перед Культпропом ЦК ВКП(б).

Практичне здійснення зв'язку з періодикою РСФРР доручити комісії. Зокрема, звернути увагу на неприпустиме замовчування літературного життя радянських республік і навіть тих перекладів, що виходять руською мовою, в критичних розділах періодики, особливо в „Лит. Газете“.

12. Вважати за потрібне, щоб ГИЗ та інші видавництва РСФРР допомогли просуванню перекладів української книжки за кордон.

13. Нарада вважає за безпідставні закиди т. Равічу - Черкаському від окремих осіб, про те, ніби він обороняє якісь групові інтереси окремих українських письменників. Справу з заявою Бузька доручити розглянути виділений для цього комісії.